

Heller Ágnes *Bűnbeesés előtt**

Pontosan egy évszázaddal ezelőtt jelent meg németül *A lélek és a formák* című esszégyűjtemény. Második jelentős munkája volt ez egy Lukács György nevű fiatalembernek és az első német nyelvű. A kötet esszéinek többsége magyarul íródott, s németre a szerző legközelebbi barátja, Popper Leó fordította. A fordítás remek, talán még erősebb is, mint a szerző eredeti magyar változata. Lukács György 22 esztendő volt, mikor az első esszét papírra vetette, és 26, mikor a kötetet befejezte.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában, ahol Lukács fiatalkorát töltötte, az 1907 és 1911 közötti évek politikai szempontból lényegében eseménytelenek voltak. A klasszikus értelemben vett osztálytársadalmak évei, ahol a középosztály és az akkori erőre kapott burzsoázia erősen hitt a haladás eszményében. Sejtelmük sem volt még az eredendő bűnről, arról a rövidesen sorsdöntő véletlen eseményről, mely a 20. századi Európa végzetének bizonyulni majd.

A Mannheim által „szabadon lebegő értelmiségnek” keresztelt ifjak körében mégis nyugtalanság ütötte fel a fejét. Közülük sokan érezték úgy, hogy az élet becsapta őket. Nincsenek többé tragédiák, sem nagy bűnök sem, nagy hőstettek. Őket a 19. század olyan radikális gondolkodói inspirálták, mint Marx, Nietzsche, Freud, Kierkegaard. Idegennek érezték magukat saját világukban.

Ebből a macskajajból született egymással párhuzamosan két művészi irányzat, vagy, Lukácssal szólva, két új életforma. Az egyik magának a nosztalgiával színezett macskajajnak adott hangot, képet, szöveget. A másik egy radikálisan új, más jövőt vizionált: a dekadencia és az avantgárd. Néha nehéz volt e kettőt egymástól megkülönböztetni. Valóban nemcsak művészi formák voltak, hanem életformák is egyben.

A „szabadon lebegő” ifjak generációjának alapélménye volt a polgári életforma és a művészi életforma konfliktusa illetve összeegyeztethetlensége. Mivel a művészet többé nem nőhet ki organikusan magából az életből, szembe kell fordulni az étellel

ahhoz, hogy az ember művésszé váljék. Tonio Kröger történetében Thomas Mann ezt a dilemmát a legmagasabb művészi szinten fogalmazta meg.

A századforduló ifjú „szabadon lebegő” értelmisége a művészi életformával azonosult, bár nem okvetlenül egyúttal a bohémiával. Lukács bizonyosan nem. A polgár életformával szembefordulva nem akart a formáról, a megformáltságról lemondani. Vannak alacsony formák és magas formák, ahogy vannak „alacsony” és „magas” emberek is. A legmagasabb életformák, művészi formák ellenállnak a káosznak. A káosznak a lélekben, a műben, az erkölcsben, mindenben. A legmagasabb mindig a legnehezebb is.

Az uralkodó életformák és a művészi életformák közötti szakadék áthidalhatatlanságát Budapesten még inkább érezték, mint Berlinben vagy Bécsben. Budapestet ekkoriban még erősen befolyásolta a feudális hagyomány. A domináló magyar kultúra provinciális és avított. A modern művészet, mely a költészetben Adyval, a zenében Bartókkal, a képzőművészetben a Nyolcakkal színre lépett, még radikálisabban fordult szembe a domináló kultúrával, mint osztrák és német hasonmásaik. A fiatal Lukács velük tartott. Tanulmányt írt Adyról és a Nyolcokról is.

De egyetlen műfaj sem volt olyan mértékben izolálva a magyar kultúrában, mint a filozófia. A filozófiáról, mint valamiféle „absztrakt” gondolkodásmódról a közvélemény azt tartotta, hogy idegen a magyar lélektől. Vagy németes, vagy zsidós, vagy mindkettő. Bár Lukács akkoriban nem tartotta magát filozófusnak, hanem esszéistának, esszéit homályosnak és érthetetlennek tartották, azaz filozófiának. Idős korában Lukács úgy emlékezett vissza ifjúkorára, hogy csak mikor esszéit írta, döbbsent rá arra, hogy ez nem megy esztétika nélkül, s később arra, hogy esztétika nem megy filozófia nélkül.

De éppen az esszéformával, pontosabban szólva az esszéforma úgynevezett „platonista” értelmezésével volt Lukács igazi úttörő, elsőik között a filozófiában.

* Lukács György *A lélek és a formák* című kötete német kiadásának centenáriuma alkalmából Bécsben elmondott előadás magyar változata.

Heller Ágnes Lukács György, azóta elhurcolt szobránál

Akkoriban a filozófia egy századdal későbbi lehetőségeit még nem lehetett előre látni, de ma már tudjuk, hogy a fiatal Lukács által megnyitott út ezen lehetőségek egyikének bizonyult.

Hegel szerint a filozófia a fogalmakban megtestesülő korszellem. Ez a gondolat, mint látni fogjuk, Lukács ifjúkori műveire is találó. De emberek ezrei fejezik ki ugyanazt a világon gondolatban, közülük sok filozófus is akad, de ezek filozófiái mégis igen csak különböznek egymástól.

Bár számosan e legjelentősebb filozófusok közül, mint Hegel vagy Heidegger irrelevánsnak tekintik egy filozófus élettapasztalatait és élményeit filozófiájának megérése szempontjából, ez a javaslat nem mindig követhető. Vannak filozófusok, akik, nem is véletlenül, számos személyes dokumentumot hagynak maguk után, élettapasztalataikat, élményeiket rögzítve bennük. Efféle a levelezés, napló, önéletrajz, s manapság az interjú is. Ezek vezetnek bennünket a filozófiák és a személyes élmények kereszttűtjéhez. Mindez nem a pszichológia területére tartozik, hanem egy filozófiai problémára vonatkozik. Többek között *A lélek és a formák* kapcsolatban felmerülő egyik filozófiai problémára.

Ez az esszékötet csodálatos frissességét és érzelmi telítettségét többek között annak köszönheti, hogy bennük egy személyes életprobléma fejeződik ki, s személyes élményekre reflektál.

Tudjuk Lukács naplójából, hogy a kötet esszéinek többségét egy a szerző számára jelentős szerelmi történet inspirálta. A fiatalember beleszeretett Irma Seidlerbe, egy festőnőbe. Sem megérinteni nem akarta, sem feleségül venni. Az elsőtől polgári becsülete tartotta vissza, a másiktól „művészi” életformájának védelme. Irma, aki őt viszontszerette, máshoz ment férjhez. A házasság szerencsétlen volt, s az asszony a saját tehetségébe vetett bizalmát is elvesztette. Kétségbeesésében odaadta magát Lukács egyik barátjának, aki Lukácsra hivatkozva cserbenhagyta. Az asszony kiútként az öngyilkosságot választotta. *A lélek és a formák* német kiadása az ő emlékének van dedikálva.

Naplójában Lukács valamiféle életrajzi tartalomjegyzéket kínál az úgynevezett „Irma-esszékhez”. Úgy említi azokat, mint „Irma-lehetőségeket”. Minden modern életforma, melyeket az egyes esszék megtestesítenek, egyúttal egy Irma-lehetőség, azaz egy olyan életforma, melyet Irmával együtt lehetett élni, vagy nem élni. Így: békés családi élet, házasság, kötelesség, azaz etika, ahogy az örök vágyódás, a korai halál, mély melankólia is.

Az élelmény megjelenését az esszékben tekintethetnének egyirányú mozgásnak is. A fiatal Lukács minden egyes esszéjében saját örömeinek vagy fájdalmának, saját élményének, mi több, saját életlehetőségeinek adott hangot. Mindannyian ezerféleképpen mesélhetjük el saját élelményeinket, történeteinket, s így tett Lukács is.

Mindez azonban a történetnek csak az egyik fele. Nem egyirányú utcáról van szó.

Lukács naplója ugyanis az irodalmasított napló. Ezzel nem akarom tagadni az abban hangot kapó fájdalmak, szenvedélyek, örömök autentikusságát vagy őszinteségét. Csupán azt, hogy magukat a személyes élményeket a fiatalember olvasmányélményei nemcsak színezték, hanem ő a személyes is az olvasmányélmények textusában élte meg. Nemcsak Kierkegaard maga Lukács, hanem Lukács is maga Kierkegaard. Ahogy ő Theodor Storm is, Rudolf Kassner is, Charles-Louis Philippe is, Stefan George is és Richard Beer Hoffman is. „A tragédia metafizikája” nem „Irma-esszé”, ahogy a *Sterne-dialógusról* is külön fogok majd röviden beszélni.

Végül is nem Lukács dilemmája a filozófiai kérdés, hanem annak a paradigmátikus jelentősége. Lukács úgy reflektál saját, oly sokféleképpen megfogalmazott dilemmáira, mint a problematikus ember dilemmáira.